

Микола Бевз

*професор кафедри архітектури та реставрації,
Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. С.Бандери, 12, Львів 79013, Україна,
професор кафедри реставрації пам'яток,
Львівська політехніка, Польща
bevmist@polynet.lviv.ua
ORCID: 0000-0003-1513-7045*

POWDER TOWER IN THE EASTERN PART OF FORTIFICATIONS OF THE MIDDLETOWN IN LVIV

ПОРОХОВА БАШТА У СХІДНОМУ ПРЯСЛІ ФОРТИФІКАЦІЙ СЕРЕДМІСТЯ ЛЬВОВА

© Бевз М., 2020.

Анотація: Порохова башта була складовим елементом третьої оборонної лінії, яка закладається довкола львівського середмістя, починаючи від 1522 р. Активна фаза будівництва третьої лінії настає після 1527 р. (великої пожежі Львова) та триває до кінця 1540 року. Будівництво відбувалося двадцятилітній період коли місто було звільнене від сплати податків у державну королівську касу і могло витратити кошти на модернізацію укріплень.

У статті на основі аналізу оборонних параметрів Порохової башти, її архітектурно-типологічних характеристик, доводимо що датою її будівництва слід вважати 1522-1535 рр. Хоча в літературі найчастіше зустрічаємо дату побудови башти у 1554-1556 роках. У цей час, на наш погляд, могла відбуватися лише якась модернізація будівлі – зведення додаткового останнього ярусу, накриття галерей або влаштування даху над цілою будівлею. Оборонний об'єкт такої кубатури неможливо було звести за 2-3 роки. Тому, враховуючи велику пожежу міста 1527 р., виглядає дуже логічною наступна схема датування: початок робіт - 1522 р., завершення - у 1535 та модернізація - у 1554-1556 рр.

Середовище довкола Порохової башти, крім надзвичайної вартості архітектурного простору, має збережені археологічні залишки унікального комплексу фортифікацій XIV-XVI ст. Впорядкування та архітектурно-ландшафтні перетворення території довкола Порохової башти повинні розглядатися як комплексна регенерація східного прясла укріплень середмістя Львова, яке складалося з трьох оборонних ліній – Високого муру (з Порти Рутеніка, Мулярської та Римарської вежі), Низького муру з трьома малими бастеями, Третього поясу укріплень (Королівський белюард, Порохова башта, кармелітська фіртка, п'ятта-форма бастіон, Королівська ронделя).

Ключові слова: оборонна архітектура, XVI століття, Львів, Порохова башта, третя оборонна лінія.

Вступ.

Львівський історик Францішек Яворський у розвідці про Порохову башту, опублікованій у 1905 р., дуже влучно відзначив що «ні в якому іншому закутку старого Львова не можна відчутти

специфічний львівський колорит та стародавню атмосферу», як перебуваючи біля Порохової башти [1, с. 11]. У цьому унікальному місці в краєвиді домінують історичні будівлі, що навіюють спогади про минулі віки – вежа Корнякта, Успенська церква, купол монастиря Домініканів, королівський та міський арсенали, силует костелу отців Кармелітів, костел Стрітєння, палац католицьких архієпископів, костел св. Казимира, Високий Замок, будівлі НТШ, товариства «Дністер», першої австрійської гімназії, губернаторства. Цілий вінок знакових історичних будівель Львова. Це місце – справжня архітектурна перлинка Львова.

У 1970-х роках, коли я ще був студентом, у львівському культурному середовищі (зокрема, в Будинку Архітектора) популярними темами теоретичних архітектурних дискусій була тема «сприйняття архітектурного середовища та його емоційно-художній потенціал». «Метрами» цих дискусій виступали – декан факультету архітектури Ігор Середюк та опонував йому часто доцент Віктор Кравцов. Серед студентів проводилися експерименти з «замірів» емоційного потенціалу вулиць та будівель. Хотілося б повернути ці дискусії у сьогоdnішній час - повної комерціалізації архітектурного мислення, та виявити, чи існує усвідомлення виняткової цінності Порохової башти разом з її оточенням.

Виклад матеріалу дослідження.

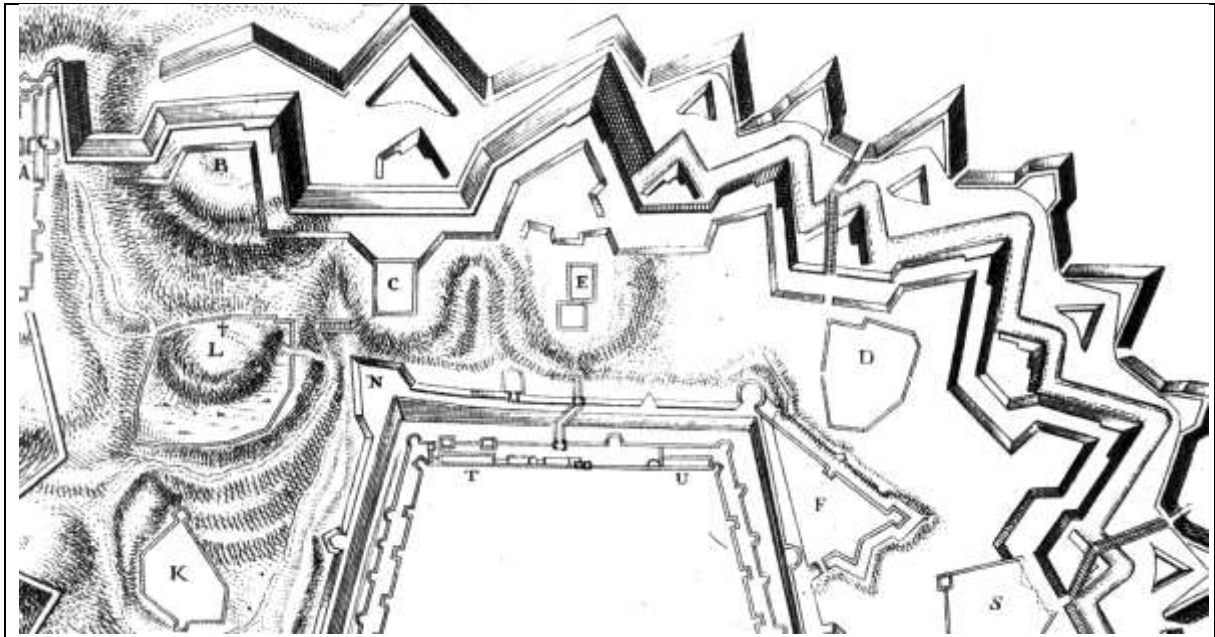
Порохова башта була частиною третього оборонного поясу східного прясла укріплень львівського середмістя. Ми наголошуємо на правильності терміну «башта», хоча якщо судити строго за правилами фортифікаційної архітектури цей тип будівлі є проміжним між бастеєю та баштою. В будь-якому разі термін «вежа», який вживається останнім часом для назви об'єкту та фігурує в титулах конференції, не є правильним з позицій мілітарної архітектури. Початкова форма нашого об'єкту мала типові риси бастеї, а згодом, коли її внутрішній простір почали перекривати – її стали називати баштою.

Східне прясло укріплень середмістя було найскладнішим оборонним комплексом, зважаючи на особливості топографії місцевості та потенційно найбільшу небезпеку атаки ворога саме з цього напрямку. Намагаючись реконструювати етапи розвитку та архітектуру цього комплексу, відразу починаєш розуміти, що він за своїми характеристиками є унікальним прикладом фортифікаційного мистецтва не тільки у Львові, але й у містах Східної Європи. Сам комплекс споруд цього прясла розвивався від XIV до кінця XVIII ст. за традиційною схемою: на кожному новому етапі відбувалася модернізація існуючих укріплень та додавання нового зовнішнього поясу. В результаті, зі східного боку середмістя виник та розвивався специфічний комплекс укріплень, який налічував п'ять оборонних ліній.

Порохова башта була складовим елементом третьої оборонної лінії, яка закладається, починаючи з 1522 р. Активна фаза будівництва третьої лінії настає після 1527 р. (великої пожежі Львова) та триває до кінця 1540 року. Це період, коли місто дістає звільнення від сплати податків. Дата будівництва Порохової башти є не до кінця в'ясненою. Дослідники В.Томкевич та Я.Вітвіцький, які найбільш глибоко вивчали історію будівництва львівських укріплень, датують будівництво башти 1522-1535 роками [Tomkiewicz, 1971; Witwicki, 1971]. Погоджується з датою 1522 р., як початку будівництва, також дослідник Львова В.Вуйцик [Вуйцик, 2013]. Натомість інші історики часто подають дату 1554-1556 рр. [Трегубова, 1989; Крип'якевич, 1991; Czerner, 1997]. Цю дату подано й у чотиритомнику «Пам'ятки містобудування та архітектури Української РСР», єдиному ілюстрованому каталозі-довіднику про архітектурну спадщину України [Памятники, 1983].

Зважаючи на оборонні особливості башти, її архітектурно-типологічні характеристики, не можемо погодитися з датуванням її побудови у 1550-ті роки. У цей пізніший час, на наш погляд, могла відбуватися лише якась модернізація будівлі – зведення або зміни додаткового

останнього ярусу, накриття галерей або цілої будівлі дахом, або якісь інші роботи. Наведемо низку аргументів на підтримку ранішої дати зведення будівлі.

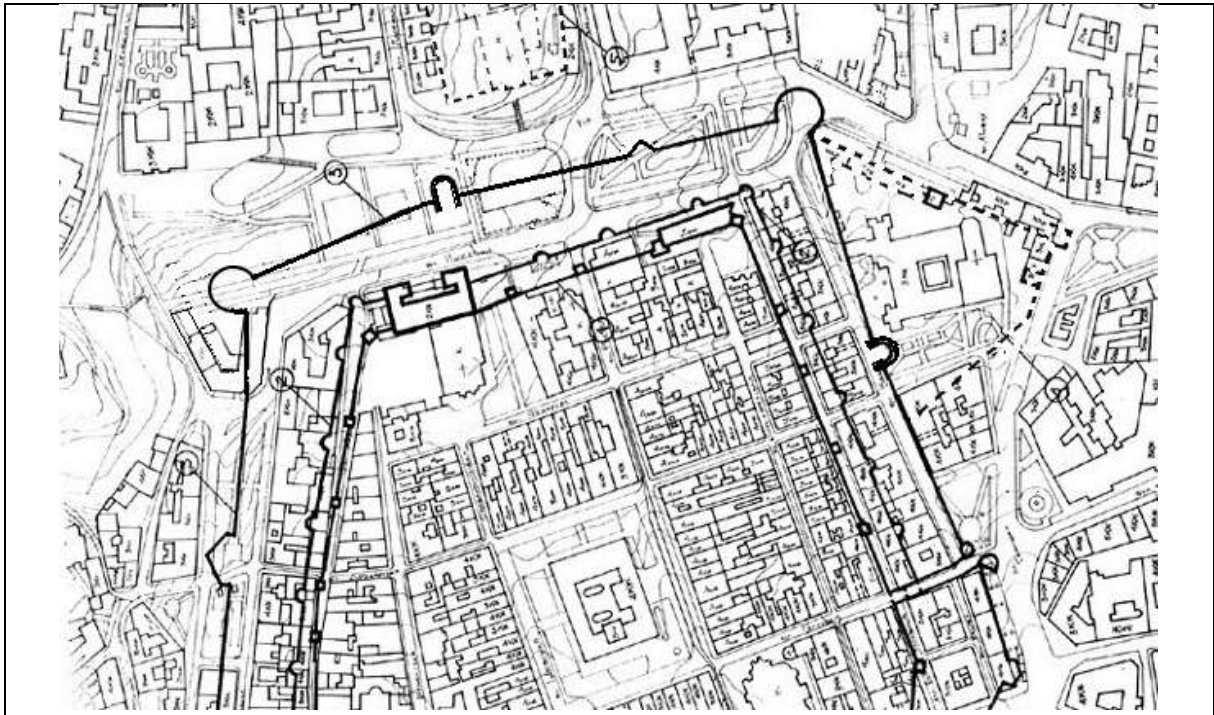

Рис. 1. Фортифікаційні лінії східного прясла укріплень середмістя Львова на кресленіку проекту Й. Беренса з 1678 р. Проект передбачав побудову четвертої бастионної оборонної лінії довкола середмістя. Крім детального прорису поясу з нових бастионів, проект має позначення старіших оборонних укріплень, зокрема Порохової та Струмилової бастей, а також показує проєктовану реконструкцію у третій лінії т.зв. королівської бастей у бастион (позначення «N»).

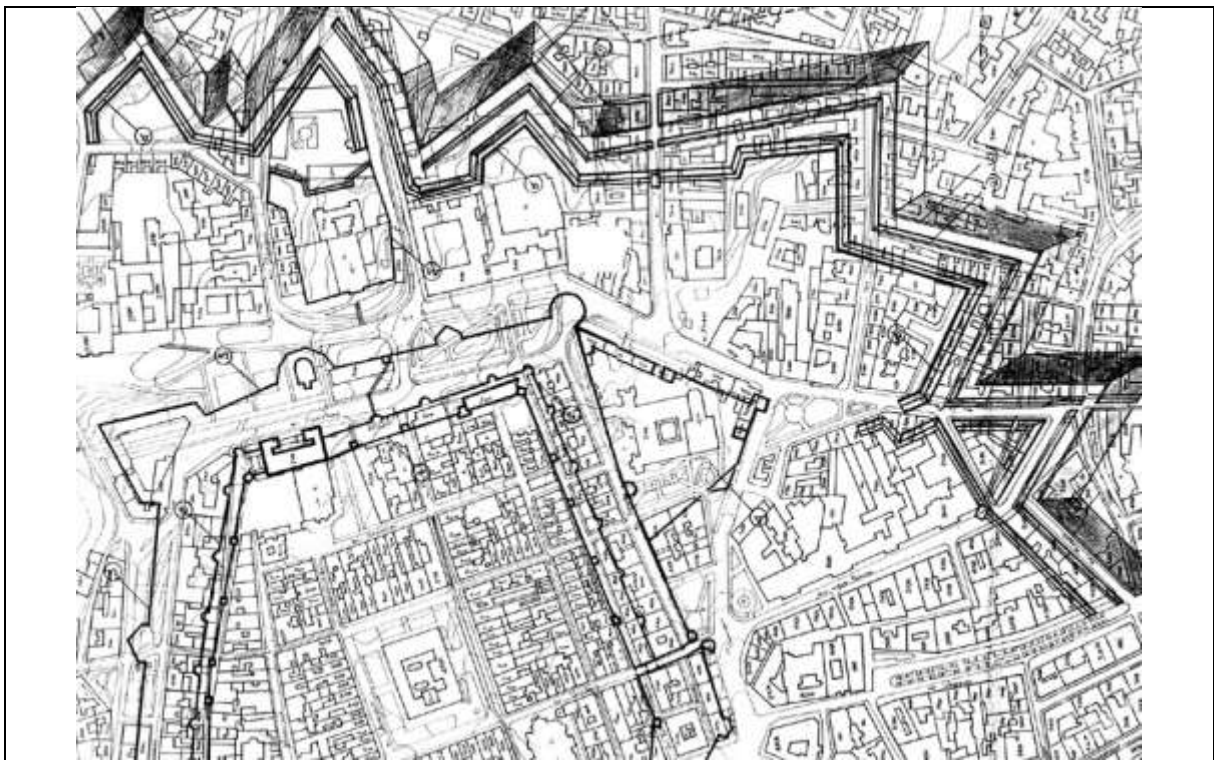
Оборонний об'єкт такої кубатури неможливо було звести за 2-3 роки. Тому, враховуючи велику пожежу міста 1527 р., виглядає дуже логічною наступна схема датування зведення Порохової бастей: початок робіт - 1522 р.; 1527-1528 – перерва у зв'язку з пожежею міста; 1529 – відновлення робіт та їх завершення у 1535 р.; модернізація башти - у 1554-1556 рр. Головним аргументом на таке датування, крім відомостей, наведених В.Томкевичем, вважаємо фактор урбаністично-фортифікаційний. Відомо, що 1522 р. місто почало будувати водночас на всій протяжності додаткову третю лінію оборони з південного та східного боку середмістя. Ця лінія складалася з скарпованого назовні валу, широкої фоси та великих мурованих у кілька ярусів бастей, які розміщувалися з інтервалом у 100-200 м. Ця лінія оборони була досконалішою від малих бастей і башт Низького муру і була зорієнтована на використання артилерії та ручної вогнепальної зброї, яких у цей у Львові було вдосталь [Tomkiewicz, 1939; 104]. Головну роль у цій лінії відігравали потужні бастей оснащені гарматами. Ці бастей мали круглу або підковоподібну форму та були великими мурованими дво-триярусними об'єктами. Іноді, якщо вони мали круглу форму плану та дещо виступали за фронт стіни, їх називали ронделями. До типу ронделі можна віднести королівську наріжну бастей третього оборонного поясу Львова. Початки застосування такого типу укріплень слід пов'язувати у Львові з будівництвом на початку XVI ст. барбаканів при Краківській та Галицькій брамах. Назагал будівництво такого високого типу бастей з'являється у другій половині XV ст. в Італії, а теоретичне обґрунтування знаходить дещо пізніше у праці Альбрехта Дюрера [Dürer, 1527].

У Львові одночасно будуються підковоподібні бастей східна та південна. Наслідуючи концепції Дюрера, їх розміщено посередині прясел. Південна бастей відома під назвою Струмилової або Струмилки. Східна згодом отримає назву Порохової. Струмилка за конфігурацією плану та за розмірами абсолютно ідентична до Порохової. Ширина першої

складає 19.5 м, другої аналогічно – 19.5 м. Форма у плані обидвох об'єктів також ідентична. Обидва об'єкти первісно мали «пусте» нутро, відкрите у бік середмістя (рис. 2).

Рис. 2. Гіпотетична реконструкція планувальної структури трьох ліній східного прясла фортифікацій Львова станом на початок XVI ст. (1522-1540 рр.), виконана на сучасній підоснові (М.Бевз, 2020).

Рис. 3. Гіпотетична реконструкція планувальної структури чотирьох ліній східного прясла фортифікацій Львова станом на кінець XVII ст. виконана на сучасній підоснові (М.Бевз, І.Оконченко) [5].

Найбільші видатки на будівництво фортифікацій місто витрачає у 1529-1532 роках. У переліку робіт, які у цей час виконувалися значаться відновлення брам та роботи при Пороховій башті, Шевській та Крамарській вежах [Tomkiewicz, 1971; 108]. Італійські впливи в будівництві львівських фортифікацій у 1520-х рр. підмітив Томкевич [Tomkiewicz, 1971; 106], відзначаючи, що висунуті фланкуючі бастеї були відомі з праць Леонардо Да Вінчі та Мікельанджело і були вже реалізовані в на початку XVI ст. у містах Падуї та Феррарі. Падуя входила у той час до складу Венеційської республіки, а зв'язки Львова з Венецією саме у цю пору активно розвиваються.

Рис. 3. План центральної частини міста Львова з 1780 р. авторства Фр. д'Ертеля («Plan von Lemberg. 1780. - M 1:1440. Anton Pintershoffen... (Franz d'Ertel). - G I h, 371 - 1 // Kriegsarchiv. Wien. Kartensammlung. - 1 gez. Bl.; фотокопія, М.Бевз). Порохова башта нарисована помилково гранчатою у плані, накритою дахом на відміну від "пустої" Королівської бастеї у південному кінці третьої оборонної лінії. Зліва від башти лінією А-В позначено перетин по оборонному валу та фосі. Подаємо цей перетин на наступній ілюстрації.

Рис. 4. Рисунок перетину по валу та фосі поряд з Пороховою баштою, що подано на плані центральної частини міста Львова з 1780 р. авторства Фр. д'Ертеля [14]; (фотокопія, М.Бевз). Видно, що план виконувався з метою модернізації фортифікацій третьої лінії. Ширину та профіль валу заплановано зменшити; проектоване тіло валу зафарбовано. З позначень перетину можемо побачити, що висота скарпованої стіни оборонного валу сягала 4 м, а фоса була достатньо глибокою та мала мурований контрескарп висотою біля 2 м.

На кінцях південного прясла укріплень третьої лінії будуються бастеї – Королівська ронделя (наріжник зі східним пряслом, нині її археологічні залишки знаходяться під проїзною частиною вулиці біля будівлі міського управління охорони історичного середовища) та т.зв. Вужева (південно-західний наріжник).

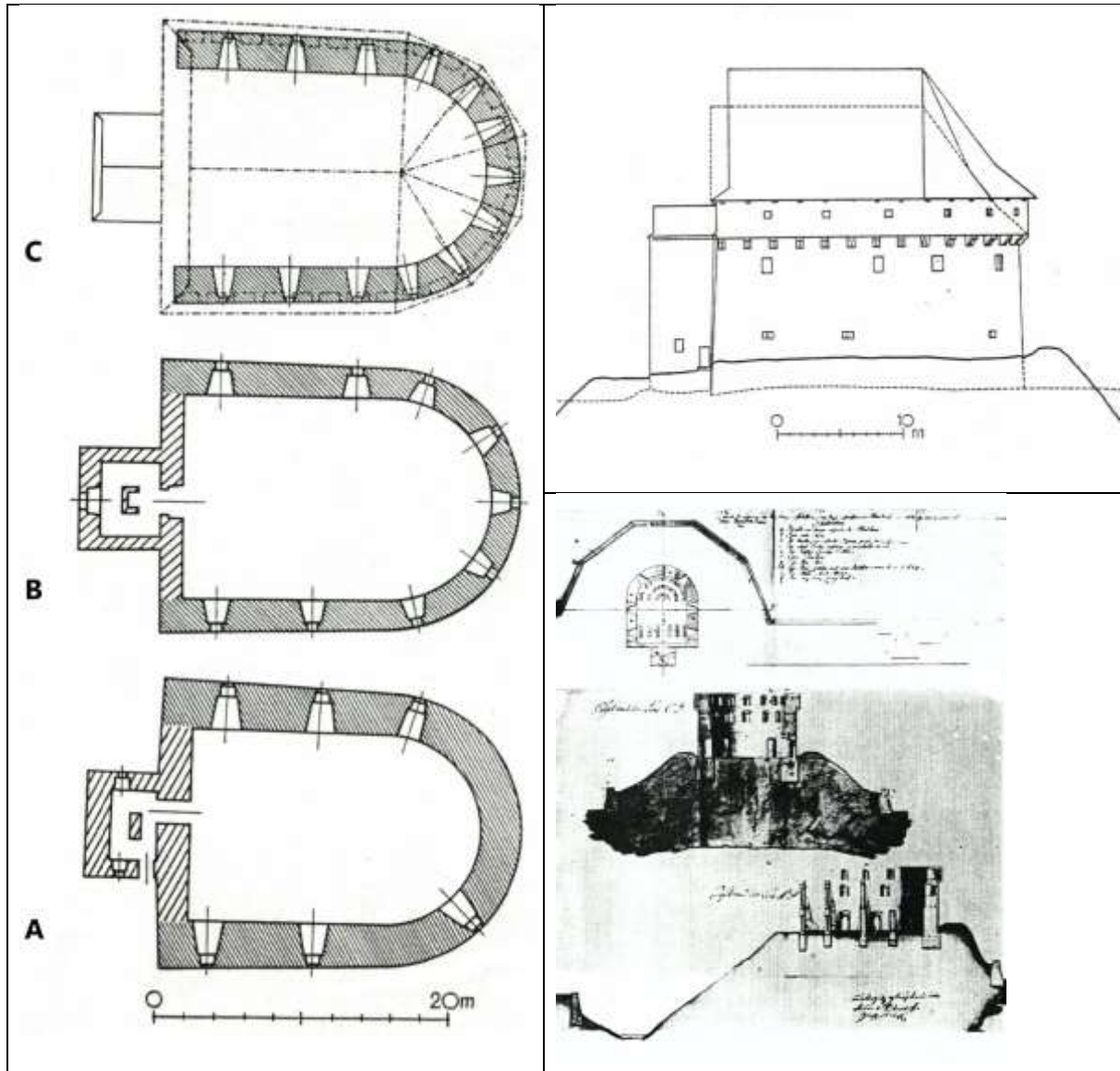

Рис. 5. Реконструкційні плани трьох історичних ярусів Порохової башти авторства Я. Вітвіцького: А – план першого ярусу з шістьма бійницями; В – план другого ярусу з 9-ма бійницями; С – план третього ярусу з 13-ма бійницями [Witwicki, 1971; 164].

Рис. 6. Реконструкційний рисунок південного фасаду Порохової башти авторства Я. Вітвіцького [Witwicki, 1971; 165].

Рис. 7. Рисунки план та поперечного і поздовжнього перетинів будівлі Порохової башти з 1784 р. з Львівського міського архіву [Witwicki, 1971; 165].

На північному кінці східного прясла третьої лінії будується спочатку кругла бастея, аналогічна до архітектури Королівської. Згодом, у 1672 р. у проекті побудови нових фортифікацій Й.Беренса заплановано її модернізація у бастіонну форму, що й було виконано у 1685 р., коли за вказівкою Я.Собеського ця бастея кардинально перебудовується у бастіон-белюард, який також отримує назву „королівського”. Логічно припускати, що посередині східного прясла, яке було під більшою загрозою нападу, рівночасно з будівництвом Струмилової

бастеї посередині південного прясла, зводиться велика бастея, подібна до неї. Тобто оборонні схеми цих двох прясел були аналогічні: посередині прясла розміщували високу муровану бастею з трьома ярусами оборонних галерей, на крилах розміщувалися нижчі круглі бастеї з 1-2 оборонними ярусами.

За архітектурно-типологічними ознаками форма Порохової бастеї більше пасує до архітектурних форм, що панують на початку XVI с. [Pollak, 1991], а не у другій його половині. На латині такий тип нової фортифікаційної споруди називався «Propugnaculum» – і позначав він бастею або барбакан [Tomkiewicz, 1971; 105]. З цим фактом хочемо повязати ще один ключовий аргумент на користь дати раннього будівництва нашої бастеї - в хроніці Я.Зіморовича під роком 1535 згадується існування в місті «Propugnaculum praegrande», в якій зберігали порох [Зіморович, 2002; 105]. На думку В.Томкевича, ця згадка стосується Порохової Башти, оскільки лише її можна було охарактеризувати як укріплення (Propugnaculum) із додатком «praegrande» (превелике) [Tomkiewicz, 1971; 105]. Гадаємо слід погодитися з ідентифікацією Томкевича, хоча іноді історики повязують цю згадку з міським арсеналом [Tomkiewicz, 1971; 105]. Будівля арсеналу у Львові не була укріпленням, тому дискусійним твердженням є називати її propugnaculum.

З історичних планів міста відомо, що башта Струмилова завжди була пустою, вона ніколи не мала перекриття внутрішнього простору чи даху. Назва «Propugnaculum praegrande» могла бути ужитою лише до котрогось з цих двох об'єктів – або до Струмилової або до Порохової. Тому залишається погодитися з прив'язанням цієї назви до нашого об'єкту, оскільки зберігати порох у незакритому просторі Струмилової бастеї було неможливо. Мабуть, саме з цього часу частина внутрішнього простору нашої бастеї була перекрита для зберігання пороху і саме з цього часу за нею закріплюється назва “Порохова башта”.

Рис. 8. Макетна реконструкція Порохової башти на період XVII ст. авторства Я.Вітвіцького [Вітвіцький, 2004]

Ще одним аргументом на користь завершення будівництва Порохової башти у 1530-х рр. є історія з будівництвом південно-західної бастеї Вужевої. З документів точно відомо, що її викінчено у 1540 р. і її будівництвом звершилася відбудова міських укріплень після пожежі 1527 р. [Tomkiewicz, 1971; s. 108]. Але вона має вже модернішу гранчасту пятикутну протобастіонну форму – т.зв. пунтоне (рис. 2). Вона будувалася після пожежі Львова, у проміжку між 1529-1540 р. Тобто бастеї, які закладалися після 1529 р., мали вже трохи інші архітектурно-планувальні та фортифікаційні параметри, ніж ті, які закладалися у 1522 р. Подібне явище можемо спостерегти поряд з Пороховою баштою, коли тут після побудови костелу ОО Кармелітів босих та влаштування у 1630-х роках у третій оборонній лінії т.зв. босяцької фіртки, трохи на південь від неї було зведено бастіон “п’ятта-форма” (рис. 3). Первісно тут була мала трикутна бастея, що її позначено ще на плані Й.Беренса (рис. 1).

Отже слід підтримати версію В.Томкевича про більш ранню дату будівництва Порохової бастеї – у 1522-1535 рр. Разом із Струмилкою вони захищали найнебезпечніші в оборонному відношенні східне та південне прясла міських укріплень. Важливо відзначити ще одну оборонну рису цих двох об’єктів – як найпотужніші за оборонними параметрами, вони розміщені посередині прясла, а не на наріжниках. Це важлива риса, яка є підтвердженням раннього закладення об’єктів, на початку XVI ст. Пізніше найпотужніші об’єкти починають будувати у кутах, наріжниках у місцях повороту-перелому оборонних ліній. Бастея має підковоподібний план та первісно була з відкритим внутрішнім простором, з двома ярусами дерев’яних оборонних галерей. Стіни муровані з тесаного та ламаного каменю-вапняку на міцній вапняній заправі. У стінах частково збереглися бійниці. Бійниці первісно розташовувались у трьох ярусах: 6 бійниць у першому ярусі, 9 – у другому та 13 у третьому [Witwicki, 1971]. Розміри будівлі: довжина – 24 м, ширина – 19.5 м., товщина мурів 3 м у нижній та 1.9 м у верхній частині [12, с. 88]. Верхній четвертий ярус башти не зберігся. Він виступав у формі машикулів на крокштинах по всьому периметру споруди приблизно на 0.7 м за зовнішню площину стіни [Witwicki, 1971]. Машикулі на італійський манер були муровані, як вказано вище, на профільованих білокам’яних кронштейнах, розташованих з інтервалом приблизно у 0.9-1 м. У 1954 році реконструйовано інтер’єр будівлі, у 1959 р. виконано адаптацію його на функцію осідку Спілки архітекторів. У 1973 році було виконано окремі реставраційні роботи – очищено від тинькування зовнішні стіни, відкрито та реставровано бійниці, частково замуровано неавтентичні, пізніше прорубані вікна [Памятники, 1983].

Автора третьої лінії укріплень львівського середмістя, частиною якого є Порохова башта, на жаль, не встановлено, хоча немає сумніву, що вона фахово проектувалася як єдиний вогневий комплекс для ручної вогнепальної зброї та надмурної та валової артилерії. Можна висловити гіпотезу, що автором був хтось з італійських будівничих, які домінують у XVI ст. в будівельних справах міста. Спробувати виявити автора можна було би дуже прискіпливим аналізом автентичних білокам’яних деталей башти – бійниць, консолей, наріжних блоків прорізів та ін.

Прикметно, що третя оборонна лінія кілька разів модернізувалася. Аналіз активного періоду її функціонування показує, що вона була зовнішнім елементом, але складовою частиною трьох оборонних поясів, які взаємодіяли у створенні неприступного бар’єру до середмістя. Останні спроби її модернізації належать до австрійської доби наприкінці XVIII ст. (рис. 4). Детальна реконструкція етапів розвитку східного прясла середміських укріплень з брамою „porta Ruthenika” ще чекає свого дослідника, незважаючи на велику частину праці, вже виконану попередниками (В.Томкевич, Я.Вітвіцький, В.Вуйцик, О.Чернер, Я.Лобоцький, М.Бевз, І.Оконченко, Ю.Дубик, У.Піхурко та ін.) [5, 6, 7, 11]. Не менш цікава історія самої дільниці східного прясла укріплень після їх розбирання на початку XIX ст. У 1821 р. тут створено благоустроєну систему скверів з променадою (проект на завдання урядника Райценгайма),

збудовано першу австрійську гімназію (рис. 9). Із побудовою будівлі Губернаторства сквери модернізовано у парк та він дістає назву Губернаторських валів.

Рис. 9. Порохова башта у розпланувальній структурі парку і променаду Райценгайма у 1844 р. (План міста Львова 1844 р., Військовий архів Австрії, фотокопія М.Бевз).

У 1890 році магістрат пропонував Порохову башту, яка стояла руїною, з довколишньою територією як місце для влаштування українського театру. Ця пропозиція не була прийнята [Крип'якевич, 1991], але від цього року на місці великого белюарду було облаштовано літній театр. Згодом плановано перебудову Порохової башти на міський архів та музей з лапідарієм (проекти архітекторів М.Лужецького та К.Мокловського, 1896 р.). Тут також планували звести пам'ятник Т. Шевченку, ще наприкінці XIX ст. У різні часи народжувалися проекти розбирання башти та зведення тут інших будівель. У 1880-х роках башту від розбирання було врятовано лише завдяки протестам та наполегливості консерватора В. Лозінського. В радянський час тут мала пролягти автомагістраль з входом до тунелю щоб пропускати транспортні потоки під Високим Замок. На щастя ці проекти не були реалізовані. До недавніх проектів належить ідея влаштування у північній частині валів (у місці колишнього Королівського бастиону) станції витягу канатної дороги на Високий замок. Якщо б ця пропозиція була поєднана з реставраційним відтворенням фрагментів третьої оборонної лінії та королівського бастиону та не мала тяглового вузла, її можна було розглядати. Функція будинку Порохової башти як осередку Національної спілки архітекторів України дуже пасує до об'єкту. Будівля башти, яка була спеціально реконструйована та адаптована до цієї функції, вже має свою "спілчанську" історію [Шуляр, 2004]. Безсумнівно, що ця функція мала би залишитися в цій унікальній пам'ятці. Але об'єкт потребує реставрації. Слід було би більш досконало адаптувати будівлю до сучасних потреб та виконати реставраційне відтворення втраченого четвертого ярусу з машикульним поясом.

Висновки.

Як висновкові положення хочемо висловити наступні:

Порохова башта – єдиний збережений в натуральну величину, унікальний за архітектурою, фортифікаційний об'єкт середньовічного Львова. Він є репрезентантом оборонної архітектури XVI ст., елементом третього (з п'яти) поясів укріплень львівського середмістя. Архітектурна цінність об'єкту не вичерпується Львовом. Збережених реліктів саме міських укріплень в Україні дуже мало. Їх наявність - велика рідкість. Порохова башта репрезентує специфічний тип мілітарної архітектури, аналогів якої можна знайти в Україні лише в Кам'янці Подільському. Порохова башта, як унікальна пам'яткова оборонна споруда, мусить рано чи пізно стати об'єктом фахових реставраційних робіт.

Якщо погодитися з датою початку будівництва порохової башти на 1522 рік, то через 3 роки архітекторів чекає ювілей – 500-ліття зведення єдиної збереженої пам'ятки фортифікаційної архітектури Львова. Гідним відзначенням цієї дати була би фахова реставрація пам'ятки з відтворенням втраченого машикульного ярусу.

Середовище довкола Порохової башти, крім надзвичайної вартості архітектурного простору, має збережені археологічні залишки унікального комплексу фортифікацій XIV-XVI ст. Впорядкування та архітектурно-ландшафтні перетворення території довкола Порохової башти повинні розглядатися у комплексі регенерації східного прясла укріплень середмістя Львова, як архітектурно-археологічний комплекс з трьох оборонних ліній. Завдання впорядкування території колишніх Губернаторських валів неможливо реалізувати без музеєфікації унікальних оборонних споруд та без освоєння підземного простору, який насичений пам'ятками археології. Важливим елементом діяльності для фахового перетворення та ревіталізації середовища є проведення широких археологічно-архітектурних досліджень на всій території колишніх валів.

Використана література:

- Бевз, 2005. Бевз М., Оконченко І. Ідентифікація втраченої оборонної архітектури Львова XVII ст.: «Лінія Беренса». Галицька брама. Квітень-червень 2005. №4-6 (124-126). Видавництво «Центр Європи», с. 13-19.
- Jaworski, 1905. Franciszek Jaworski. Baszta Prochowa i Archiwum Miejskie. Lwow. Z drukarni W.A. Szyjrowskiego, 1905. 57 s.
- Вітвіцький, 2004. Вітвіцький Я. Пластична панорама давнього Львова / Будуємо інакше. Львів, 2004.
- Вуйцик, 2013. Володимир Вуйцик. Міський арсенал у Львові. Leopoldiana. Львів, ВНТЛ Класика, 2013. С. 45-54.
- Зіморевич, 2002. Зіморевич Бартоломей. Потрійний Львів. Leopoldis Triplex. Пер. Н.Царьової. Львів, «Центр Європи», 2002. С. 105.
- Крип'якевич, 1991. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. Львів, Каменяр, 1991. С. 78-79.
- Пам'ятники, 1983. Пам'ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР (иллюстрированный справочник-каталог). Киев, «Будівельник», 1983, с. 88.
- Трегубова, 1989. Трегубова Т., Мих Р. Львів. Архітектурно-історичний нарис. Київ, Будівельник, 1989. С. 54-55.
- Шуляр, 2004. Шуляр А. 45 років Львівському Будинку архітектора // Архітектурний вісник. — 2004. - № 1-2 (21). - С. 46-47.
- Czołowski , 1925. Czołowski A. Historia Lwowa od założenia do roku 1600. Lwów, 1925.
- Czerner, 1997. Czerner O. Lwów na dawnej rycinie i planie. Wrocław, Warszawa, Kraków. 1997.
- Dürer, 1527. Dürer Albrecht. Niektóre pouczenia o umacnianiu miast, zamków i osiedli. 1527. https://pl.wikipedia.org/wiki/Traktat_Albrechta_D%C3%BCrera
- Pollak, 1991. Pollak, Martha D. Military Architecture, Cartography and the Representation of the Early Modern European City. The Newberry Library, Chicago, MCMXCI. 1991. 120 p.
- Plan, 1780. «Plan von Lemberg. 1780. - M 1:1440. Anton Pintershoffen... (Franz d'Ertel). - G I h, 371 - 1 // Kriegssarchiv. Wien. Kartensammlung. - 1 gez. Bl.
- Tomkiewicz W., 1971. Obwarowania śródmieścia miasta Lwowa i ich przemiany do XVIII w., Część I: Władysław Tomkiewicz, Dzieje obwarowań miejskich Lwowa, Część II: Janusz Witwicki, Obwarowania śródmieścia Lwowa, art. w: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, 1971, zesz. 2-3.

Witwicki J., 1971. Obwarowania śródmieścia miasta Lwowa i ich przemiany do XVIII w., Część I: Władysław Tomkiewicz, Dzieje obwarowań miejskich Lwowa, Część II: Janusz Witwicki, Obwarowania śródmieścia Lwowa, art. w: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, 1971, zesz. 2-3.

References

- Bevz, 2005. Bevz M., Okonchenko I. Identyfikatsiya vtrachenoyi oboronnoyi arkhitektury L'vova XVII st.: «Liniya Berensa». Halyts'ka brama. Kvitin'-cherven' 2005. №4-6 (124-126). Vydavnytstvo «Tsentr Yevropy», s. 13-19.
- Czerner, 1997. Czerner O. Lwów na dawnej rycinie i planie. Wrocław, Warszawa, Kraków. 1997.
- Czołowski, 1925. Czołowski Aleksander. Historia Lwowa od założenia do roku 1600. Lwów, 1925.
- Dürer, 1527. Dürer Albrecht. Niektóre pouczenia o umacnianiu miast, zamków i osiedli. 1527. [online] Available at: https://pl.wikipedia.org/wiki/Traktat_Albrechta_D%C3%BCrera (Date of reference 20.04.2020).
- Jaworski, 1905. Franciszek Jaworski. Baszta Prochowa i Archiwum Miejskie. Lwów. Z drukarni W.A. Szyjkowskiego, 1905. 57 s.
- Kryp'yakevych, 1991. Kryp'yakevych I. Istorychni prokhody po L'vovi. L'viv, Kamenyar, 1991. s. 78-79.
- Pollak, 1991. Pollak, Martha D. Military Architecture, Cartography and the Representation of the Early Modern European City. The Newberry Library, Chicago, MCMXCI. 1991. 120 p.
- Pamyatniki, 1983. Pamyatniki gradostroitel'stva i arkhitektur' Ukrainskoy SSR (ilyustrirovann'iy spravochnik-katalog). Kiyev, «Budivelnik», 1983, s. 88.
- Plan, 1780. «Plan von Lemberg. 1780. - M 1:1440. Anton Pintershoffen... (Franz d'Ertel). - G I h, 371 - 1 // Kriegsarchiv. Wien. Kartensammlung. - 1 gez. Bl.
- Shulyar, 2004. Shulyar A. 45 rokov L'vivs'komu Budynku arkhitekora // Arkhitekturnyy visnyk. — 2004. - № 1-2 (21). - S. 46-47.
- Tomkiewicz W., 1971. Obwarowania śródmieścia miasta Lwowa i ich przemiany do XVIII w., Część I: Władysław Tomkiewicz, Dzieje obwarowań miejskich Lwowa, Część II: Janusz Witwicki, Obwarowania śródmieścia Lwowa, art. w: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, 1971, zesz. 2-3.
- Tregubova, 1989. Tregubova T., Mykh R. Lviv. Architectural and historical essay. Kyiv, Budivelnik, 1989. s. 54-55.
- Witwicki, 2004. Vitvits'ky Ya. Plastychna panorama davnoho L'vova / Buduyemo inakshe. L'viv, 2004.
- Witwicki J., 1971. Obwarowania śródmieścia miasta Lwowa i ich przemiany do XVIII w., Część I: Władysław Tomkiewicz, Dzieje obwarowań miejskich Lwowa, Część II: Janusz Witwicki, Obwarowania śródmieścia Lwowa, art. w: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, 1971, zesz. 2-3.
- Vuytsyk, 2013. Volodymyr Vuytsyk. Mis'kyy arsenal u L'vovi. Leoplitana. L'viv, VNTL Klasyka, 2013. s. 45-54.
- Zimorovych, 2002. Zimorovych Bartolomey. Potriyny L'viv. Leoplis Triplex. Per. N.Tsar'ovoyi. L'viv, «Tsentr Yevropy», 2002. S. 105.

Mykola Bevz

*Lviv Polytechnic National University,
department of Architecture and Conservation,
12 Bandera St., Lviv 79013, Ukraine
Lublin University of Technology, department of Build Conservation,
40 Nadbystrzycka st., Lublin 20-618, Poland,
bevzmist@polynet.lviv.ua
ORCID: 0000-0003-1513-7045*

POWDER TOWER IN THE EASTERN PART OF FORTIFICATIONS OF THE MIDDLETOWN IN LVIV

Abstract: The gunpowder tower was an integral part of the third defensive line, which was laid around the center of Lviv, starting in 1522. The active phase of construction of the third line occurs after 1527 (after the great fire of Lviv) and lasts until the end of 1540. Construction took place over a twenty-year period when the city was exempt from paying taxes to the state royal treasury and could spend money for the modernization of fortifications.

In the article we prove that the date of its construction of the Powder Tower should be considered within years 1522-1535 based on the analysis of the defense parameters of tower, its architectural and typological characteristics. Although in the literature we often find the date of construction of the tower as 1554-1556. At this time, in our opinion, there could be some modernization of the building only - the construction of an additional last tier, covering galleries or installing a roof over the entire building. It was impossible to build a defensive object of such volume during 2-3 years. Therefore, given the great fire of the city in 1527, the following dating scheme seems very logical: the beginning of work - 1522, completion - in 1535 and modernization - in 1554-1556.

The environment around the Powder Tower, in addition to the extraordinary value of architectural space, has preserved archaeological remains of a unique complex of fortifications XIV-XVI centuries. Revitalization and architectural and landscape transformations of the territory around the Powder Tower should be considered as a complex regeneration and museumification of the eastern presidency of the fortifications of the middletown of Lviv, which consisted of three defensive lines - High Wall (Porta Rutenika, Mularska and Rymarska Towers), Low wall (City Arsenal and the Royal Arsenal, four small basteyas), the Third Belt of Fortifications (Royal Belvedere, Powder Tower, Carmelite Firt, "piatta-forma" Bastion, Royal Rondel).

Key words: defensive architecture, 17th century, Lviv, Powder Tower, third defensive line.